

ТАЪЛИМ ФАЛСАФАСИ ЎЗБЕКИСТОН ТАЪЛИМ ТИЗИМИНИНГ АСОСИ

Мардонов Р.С.

Тошкент ахборот технологиялари университети
Самарқанд филиали “Гуманитар ва ижтимоий фанлар”
кафедраси доценти, фалсафа фанлари номзоди
Телефон: +9987435609; E-mail: mar-ravshan@yandex.ru

Аннотация

Мақолада Ўзбекистон таълим тизимидаги ислохотлар асосини таълим фалсафасининг тамойиллари пойдевор эканлиги кўрсатиб берилган. Таълим жамият ва унинг аъзоларининг маънавий эҳтиёжлари билан боғлиқ шартлар, мажбуриятлар ва имкониятлар кўринишида намоён бўлади. Бутун тарих давомида фалсафа ва унинг ҳаракатлари таълим ва тарбиянинг муайян педагогик моделларини амалга ошириш учун асос бўлиб хизмат қилган. Фалсафанинг методологик функцияси педагогика фани ва педагогик тадқиқотлар учун йўл очиб беради. таълимни ривожлантириш билан боғлиқ ҳар қандай ғояларни амалга ошириш фалсафий фикрлаш маҳсули сифатида қаралиши керак.

Калит сўзлар: таълим фалсафаси, таълим тизими, педагогика, жамият, инсон, олий таълим

Бугунги кунда мамлакатимизда таълим жараёнининг мазмунини доимий равишда бойитишга катта аҳамият берилмоқда. Бу эса ўз навбатида ўқитувчилардан юқори профессионалликни талаб қилади. Сўнгги йилларда таълим соҳасида амалга оширилаётган ислохотлар натижасида мустақам билимга эга, мустақил ва эркин фикрлайдиган ҳар томонлама ривожланган шахсни шакллантириш мумкин бўлди. Таълим тизимини ислох қилиш ҳақида гапирганда, демократик ўзгаришлар, янги жамият яратиш ва ички ҳаракатлантирувчи куч сифатида зарур бўлган таълим тизимини ўзгартирмасдан, инсон онгини ва унинг турмуш тарзини ўзгартириш мумкин эмас.

Янги Ўзбекистонда таълим тизимининг мазмуни тубдан ўзгармоқда. Халқимизнинг миллий ва маънавий қадриятлари асосида янги ўқув дастурлари, дарсликлар ва ўқув қўлланмалари яратилиб, давлат таълим стандартлари ишлаб чиқилди. Унда ўқувчиларга қўйиладиган янги талабларни ҳисобга олган ҳолда ўқув-тарбиявий ишларнинг замонавий шаклларига алоҳида эътибор қаратилмоқда.

Ёшлар таълими янги Ўзбекистоннинг жадал ривожланиши ва давлат сиёсатининг муҳим йўналишларидан биридир.

Ўзбекистон Президентининг 2017 йил 20 апрелдаги “Олий таълим тизимини янада ривожлантириш чора-тадбирлари тўғрисида”ги фармони соҳани тубдан такомиллаштириш, кадрлар тайёрлаш мазмунини халқаро андозалар даражасида тубдан қайта кўриб чиқишда янги туртки бўлди. Шунингдек, 2030-йилгача бўлган даврда Олий таълим тизимини комплекс ривожлантириш дастури тасдиқланди, унда университетларнинг моддий-техник базасини мустақамлаш ва модернизация қилиш, уларни замонавий ўқув-илмий

лабораториялар, замонавий ахборот-коммуникация технологиялари билан жиҳозлаш чора-тадбирлари белгиланди.

Ҳозирги вақтда таълим ислоҳоти олий таълим сифатини ошириш соҳасида миллий олий таълим тизимини модернизация қилиш бўйича ҳукумат қарорларини амалга ошириш, университетлар рейтингини баҳолаш миллий тизимини жорий этиш, чет тилларини ўқитишни такомиллаштириш, олий ўқув юртидан кейинги таълимнинг янги тизимини жорий этиш, шунингдек олий ўқув юртларининг илмий ва бошқарув ходимларининг малакасини ошириш ва қайта тайёрлаш тизимини ривожлантиришга йўналтирилган. Таълим ислоҳотининг аҳамиятини Ўзбекистоннинг ўзига хос демографик шароитларида кўриб чиқиш керак: умумий аҳолининг қарийб 35 фоизини 16 ёшгача бўлган ёшлар, 62 фоиздан ортиғини эса 30 ёшгача бўлган ёшлар ташкил этади. [3, 6 б.] Ёшлар доимо эътиборда экани боис Ўзбекистонда олиб борилаётган кучли ёшлар сиёсати мустақкам ҳуқуқий асосга эга. Бу Ўзбекистон Конституцияси моддаларида, соҳага оид 20 дан ортиқ қонун ва меъёрий ҳужжатларда ўз ифодасини топган.

“Таълим тўғрисида”ги қонун ва Кадрлар тайёрлаш миллий дастури таълим тизимини давлат таълим муассасалари негизида ягона ўқув, илмий-ишлаб чиқариш мажмуаси сифатида изчил ривожлантириш учун зарур ҳуқуқий асосларни яратди.

Айни пайтда республикадаги олий таълим муассасаларининг умумий сони 200 тадан ортди. Худудларда кадрлар тайёрлаш кўламини кенгайтириш, илғор хорижий тажрибани жорий этиш мақсадида мамлакатимизда охириги 5 йил ичида хорижий университетларнинг филиалларини ташкил этиш орқали 55 та янги олий таълим муассасаси ташкил этилди. [3, 7 б.]

Ўзбекистон Президенти Ш.Мирзиёев таълим сифатини оширишни мамлакатни ривожлантиришнинг ягона тўғри йўли деб атади ва таълим соҳасидаги ислоҳотларни давом эттириш, таълим муассасаларига бориш, ўқитувчилар билан кўпроқ учрашиш, мавжуд муаммоларни биргаликда ҳал этиш, таълим соҳасидаги ислоҳотларни давом эттириш зарурлигини таъкидлади.

Олий таълимда кадрлар тайёрлаш бўйича давлат буюртмасини кўпайтириш, мамлакатимиз ва хорижий олий ўқув юртларининг янги филиалларини очиш билан бирга, кам таъминланган оилалар фарзандлари, ногиронлиги бўлган шахслар, чекка худудларда яшовчи ёшлар учун махсус квоталар ажратиш, хотин-қизларни магистратурага ўқитиш харажатларини давлат томонидан қопланиши ёшларнинг олий ўқув юртларига қабул қилинишининг ўсишига ёрдам берди.

Шу нуқтаи назардан, таълим тизими олдида турган устувор вазифалар, жумладан, таълимнинг барча босқичларининг узлуксизлигини таъминлаш, инсонпарварлаштириш ва демократлаштириш тамойиллари асосида таълим тизимини ривожлантириш белгиланди. Давлат таълим стандартининг таркибий қисмларидан бири сифатида таълим муассасалари учун мос ўқув дастури муҳим меъёрий ҳужжат бўлиб, унинг асосида таълим тизими молиялаштирилади.

Янги Ўзбекистонда қурилган таълим тизимининг фалсафий асосларига тўхталадиган бўлсак, қуйидаги масалаларга эътибор бериш зарур деб ўйлаймиз.

Таълим жамият ва унинг аъзоларининг маънавий эҳтиёжлари билан боғлиқ

шартлар, мажбуриятлар ва имкониятлар кўринишида намоён бўлади. Бу ижтимоий жараёнлар ва муносабатлар мувозанатини мустаҳкамловчи, сақловчи ва қўллаб-қувватловчи омилдир. Таълим тизими жамиятдаги ижтимоий барқарорлик, кишиларнинг турмуш тарзи, инсон ривожланишини ўз ичига олган мураккаб тизимдир.

Таълим шахс, ижтимоий гуруҳлар ва жамиятга хос бўлган мақсад ва вазифаларни ҳал этишда, маънавий-маърифий баркамолликка эришишда муҳим ўрин тутди. Таълим инсоннинг ўз-ўзини ташкиллаштириш қобилиятини рўёбга чиқаради, унинг дунёқараши ва тафаккурини бойитади, инсон ҳаётига ижодий руҳ бағишлайди. [1, 22 б.] Шу маънода, таълим хилма-хил ва кўп тармоқли ижтимоий организм бўлиб, жамият аъзолари ўртасидаги ахлоқий, диний, сиёсий, иқтисодий, ҳуқуқий, маънавий ва мафкуравий муносабатларни қўллаб-қувватлашни, уларнинг жамиятда инновацион амалиётларни замонавий руҳда амалга ошириш механизмларини ўзида мужассам этиб, таълим субъектлари ўртасидаги умумий муносабатларни тартибга солувчи қонунларни акс эттиради. Таълим фалсафаси жамиятнинг ўзгариши ва ривожланиши билан боғлиқ бўлган инсон ҳаёти ва тафаккурининг умумий қонунларига асосланган билимлар тўпламидир. Фалсафий маънода бундай умумлаштиришнинг мазмуни моддий ва маънавий дунёни унинг даражаси нуқтаи назаридан ташкиллаштирадиган шунингдек, ўқув жараёнини лойиҳалашнинг босқичма-босқич ва истиқболли хусусиятларини педагогик таҳлил қилишдир.

Таълим тизими элементлари таълим жараёни, таълим субъектлари ва ижтимоий ҳаёт ўртасидаги муносабатларга асосланган қонунлар доимо мавжуд бўлиб, бу жиҳатлар инсон мавжудлигининг хусусиятларини белгилайди ва ҳамиша ўз-ўзини ташкиллаштиришга мойил бўлади. Ушбу хусусиятларнинг динамик ва барқарор ривожланишини таъминлаш таълим тизимидаги жараёнларни инновацион асосда ташкил этиш даражасига боғлиқ. Таълим тизимини фалсафий кузатиш таълимнинг инновацион ривожланишининг ўзига хос хусусиятларини белгилайди. Синергетик жиҳатдан қараганда хаос жараёнидан тартибнинг вужудга келиши таълимнинг янги қадриятлар тизимини яратиш мазмунини ифодалайди.

Бугунги кунда мавжуд таълим шакллари бир-бирига қарама-қарши қўйиш ва улардан бирини муҳим, иккинчисини аҳамиятсиз деб ҳисоблаш тўғри келмайди. Чунки, “Тизимни ташкил этувчи муҳим ва номуҳим деб ҳисобланган элементлар бирлигигина тизим ўз-ўзини юксак ва мукамал ҳолатга келтириши учун хизмат қилади”. [5, 48-49 б.] Яъни, таълим табиий, техник, технологик, ижтимоий, гуманитар ва ҳуқуқий соҳалари ўзаро боғлиқ. Ҳар бир тарихий даврда таълимни бошқариш методологияси жамиятнинг маънавий ва интеллектуал потенциалига, сиёсий ва ҳуқуқий маданиятга мувофиқ шакллантирилади ва қўлланилади.

Таълим тизимини ривожлантиришнинг назарий ва амалий жиҳатларини тушунишнинг қуйидаги хусусиятларини кўрсатиб ўтиш муҳим саналади:

- тез ўзгарувчан, тобора кенгайиб бораётган замонавий муҳитда жамиятни тезкор ислохотларга тайёрлаш;
- глобаллашув шароитида таълим жараёнларининг фаоллигини ошириш;
- халқаро илмий ва маданиятлараро муносабатларга, маънавий-маърифий

бағрикенгликка бўлган эҳтиёж ортиб бориши;

- ёш авлодни умуминсоний қадриятлар руҳида тарбиялаш, уларнинг қобилиятлари, интилишлари ва эҳтиёжларини рўёбга чиқариш учун халқаро миқёсда таълим соҳасида интеграцияни ташкил этишга қаратилган қадриятларни яратиш жараёнини жадаллаштириш;

- жамиятда демократик анъаналарни, плюрализм, фикрлар хилма-хиллиги, ижтимоий-иқтисодий ислохотларни жадаллаштириш;

- таълим тизимида юқори рақобат шароитида ёш авлоднинг фуқаролик масъулияти ва ижтимоий фаоллигини ошириш.

Ижтимоий рақобат шароитида янги ғояларга бўлган эҳтиёж, давлат ва инсон манфаатларининг уйғунлигини таъминлаш таълимнинг инновацион ривожланишининг муҳим қонуниятлари ҳисобланади. Профессор Г.Султонованинг фикрига кўра “Бугунги кунда жаҳон цивилизациясининг постиндустриал мамлакатлар ҳамжамиятига айланиши, ахборот, компьютерлаштириш ва маданиятлараро алоқанинг глобаллашуви инсон ҳаёти, фан ва тафаккурида жиддий ўзгаришларга олиб келди”. [4, 173 б.]

Ижтимоий фаровонлик ва ижтимоий уйғунлик мукамал шахсни шакллантириш, фуқаролик жамияти асосларини яратиш, ҳуқуқий билим ва маданиятни ривожлантириш билан чамбарчас боғлиқдир. Бозор муносабатлари шароитида таълим тизимининг самарадорлигига эришиш муқаррар равишда унинг тубдан инновацион ислохотини талаб қилади. Фуқаролик жамиятини куришда тўлақонли шахсни шакллантириш таълим тизимини ривожлантиришнинг асосий мақсади ҳисобланади.

Таълимнинг фалсафий тушунчаси унинг ижтимоий табиатидан келиб чиқади. Фалсафий фанлар тарихан таълим соҳасини янги ғоялар билан қуроллантиришга хизмат қилган. Ушбу ғоялар фалсафанинг таълим тизимидаги ўқув жараёнининг ядроси бўлган билиш назарияси ва усуллари билан боғлиқ.

Жамиятни ҳар қандай идрок этиш таълим тизимининг мақсади ва мазмунига тўлиқ мос келади. Ундаги жараёнларни мафкуравий қўллаб-қувватлайди. Чунки, таълим жамият соҳасининг асосий муҳим қисмларидан биридир. Аввало, фалсафий антропология кўплаб таълим моделларининг барча даврларида, бепул таълим жараёнларидан тортиб, шахсга йўналтирилган таълимгача муҳим рол ўйнаган. Бошқача айтганда, таълимни ривожлантириш билан боғлиқ ҳар қандай ғояларни амалга ошириш фалсафий фикрлаш маҳсули сифатида қаралиши керак. Натижада бу соҳада таълим амалиётида янги тадқиқот, технологик ва методологик жараёнларга олиб келади.

Жамият ҳақида тўпланган билимлар фалсафа, маърифат ва маънавиятнинг таълим тизимини ривожлантириш бўйича кўплаб ғояларни ўз ичига олади. Шу маънода, “фалсафа таълим тизимининг назарий асосларини шакллантиришда муҳим рол ўйнайди ва аслида амалий фалсафадир”. [2,14 б.] Фалсафа ва таълимнинг педагогик соҳанинг ҳар қандай қисмида ўзаро боғлиқлиги унга ижтимоий мақом берадиган фалсафий билимдир.

Бугунги кунда ушбу билимларни тизимлаштириш, уларни методологик тартибга солиш, фалсафий ғоялар ва педагогик билимларнинг комбинацияси бўйича амалий тадқиқотлар ўтказиш мақсадга мувофиқдир. Бугунги кунда таълим усуллари ва технологияларини ривожлантиришга қаратилган таълим

тизимини фалсафий тушуниш бўйича кўплаб илмий билимлар мавжуд.

Хулоса қиладиган бўлсак, фалсафа таълим соҳасидаги тадқиқотлар учун асосдир. Бутун тарих давомида фалсафа ва унинг ҳаракатлари таълим ва тарбиянинг муайян педагогик моделларини амалга ошириш учун асос бўлиб хизмат қилган. Фалсафа ижтимоий онгда содир бўлаётган воқеликни акс эттирди ва педагогик фаолиятнинг асосий тамойилларини шакллантирди. Фалсафанинг методологик функцияси педагогика фани ва педагогик тадқиқотлар учун йўл очиб беради. Фалсафа педагогикадаги тадқиқотчига билишнинг муайян метод ва воситаларини солиштириш ва баҳолашга ёрдам беради ва илмий тадқиқот йўналишини белгилайди. Фалсафа ёрдамида педагогика фанининг тушунчалари ва атамалари ишлаб чиқилади ва шу орқали унинг категориявий аппарати бойитилади. Фалсафа педагогика фанига умумий илмий усуллар ва тадқиқот ёндашувларини ишлаб чиқиш имконини беради ва ҳар қандай педагогик янгиликларни тушунишга ҳисса қўшади. Фалсафа ва педагогикани таълим фалсафаси шаклида бирлаштириш заруриятини келтириб чиқаради. Таълим фалсафасини педагогикада тадқиқотнинг интегратив ва конструктив-проекцион асоси сифатида ўрганиш истикболларини вужудга келтиради.

Фойдаланилган адабиётлар:

1. Muminova Z. Personality: wellness and spiritual education //Academicia Globe. – 2021. – Т. 2. – №. 6. – С. 20-23.
2. Moses M. S. Chapter 1: The heart of the matter: Philosophy and educational research //Review of Research in Education. – 2002. – Т. 26. – №. 1. – С. 1-21.
3. Муртазаева Р.Х. Гуманизация и гуманитаризация высшего образования: в поиске “золотой середины” // Журнал “Ўтмишга назар”, 2023 йил, 6 жилд, 11-сон, 4-14 бетлар.
4. Sultanova, G. Methodology and way of thinking in postnonclassical philosophy / G. Sultanova // Theoretical & Applied Science. – 2016. – No. 2(34). – P. 172-174.
5. Тураев Б. О. Онтология, гносеология, логика ва фан фалсафаси муаммолари //Т.: Алишер Навоий номидаги Ўзбекистон Миллий кутубхонаси нашриёти, Б. – 2015. – 48-49 бетлар.